

в роботах з кримінального процесу і криміналістики таких слідчих дій, як слідчий експеримент або перевірка показань на місці замість передбаченого Кримінально–процесуальним кодексом України відтворення обстановки й обставин події;

4) вживання у роботі термінів часів недалекого минулого (*соціалістична законність, рішення партії* і под.), що свідчить або про “сліпе” копіювання застарілих джерел, або про надзвичайно низький інтелектуальний рівень курсанта. Це, безумовно, не стосується робіт, написаних з історії права.

Виявити факт пред’явлення під своїм ім’ям чужої праці допоможе вивчення електронної копії роботи. Відмова від її надання насторожує, оскільки “наймані виконавці” неохоче діляться своїми напрацюваннями з замовником. Крім того, електронні документи, створені в деяких текстових редакторах, мають спеціальні службові позначки, що містять дані про дату їхнього створення і зміни, організацію, де вони були створені, про безпосереднього виконавця. Наприклад, у редакторах Word для одержання цих даних достатньо заглянути у властивості файла. Навіть за назвою файла можна судити про його походження.

Як свідчить практика, більшість курсантів усе ж самостійно виконує індивідуальні завдання, а розумна вимогливість і твердість викладачів дозволять скоротити ряди курсантів–плагіаторів.

Список літератури:

1. Хаметов Р. Присвоение авторства в диссертациях // Российская юстиция. – 2000. – № 8. – С. 16.
2. Закон України “Про авторське право і суміжні права” від 23.12.93 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

Надійшла до редколегії 20.05.2000

*О.Л. Сидоренко, канд. пед. наук,
начальник Управління освіти та науки
Харківської обласної державної адміністрації*

Трансформація освітньої парадигми в умовах реформування суспільства

Найважливішим елементом сучасної освітнянської системи залишається концепція освіти. Слід враховувати, що в процесі реформ зміна освітньої парадигми призводить до перегляду загальноприйнятих соціальних принципів освіти або пошуку врівноважуючої альтернативи. Так, принцип доступності освіти в нинішніх умовах конкуренції за якістю дедалі частіше поєднується з принципом елітарності, особливо для приватних освітніх структур. Умовами відбору тут, поряд із дуже висо-

кою вартістю навчання, є наявність здібностей, талант, інтелектуальний рівень. Сполучення цих, здавалося б, несумісних принципів дає можливість створити мережу еталонних навчальних закладів – своєрідних еталонів рівнів навчання в усіх галузях знання.

Концепція освіти має в своїй основі ряд принципів, розвиток яких є пріоритетним для системи освіти. Так, у дослідженнях із теорії і соціології освіти стверджується ідея необхідності прийняття принципу «*випереджувального розвитку*» освіти в порівнянні з динамікою соціального росту. Здійснення його можливе лише в умовах взаємодії з усіма галузями сучасної науки – гуманітарними, технічними і природничонауковими в умовах органічного зв'язку інноваційного наукового пошуку з процесом навчання, професійного становлення й удосконалення фахівців. «Випереджувальні» позиції обумовлюються також участю найобдарованіших студентів у наукових дослідженнях високопрестижних наукових шкіл, введенням молоді в соціальну структуру в пропорціях, що до певної міри випереджають структуру активного (зайнятого) населення, тобто з урахуванням тенденцій розвитку продуктивних сил, економічної кон'юнктури, змін у суспільному розподілі праці.

У вищій освіті пріоритетним стає принцип *інноваційності* (схильності до нововведень і здатності до їх відтворення), який сполучається з принципом «*зважаєного консерватизму*», покликаним зберегти і захистити інтелектуальну самоцінність освіти як елемента духовної культури країни та духовного виробництва, підтримати фундаментальну науку та науково-педагогічний потенціал автономних вищих навчальних закладів. Стверджується також прагнення знайти універсальні, загальнолюдські критерії освітнього прогресу (наприклад, рівень демократизації вищої школи) в будь-якому регіоні світу. Цю ідею “глобалізму” слід вважати необхідним кроком на шляху виявлення соціальних детермінант, що впливають на освітні процеси і реформи в різних країнах світу, в тому числі і в Україні.

Додержання таких принципів в реформуванні системи освіти в Україні повинно тісно взаємодіяти з узагальнюючим аналізом сучасних тенденцій розвитку суспільства.

Найважливішими тенденціями, що торкнулися всіх рівнів освіти, є: 1. Розширення системи дошкільного виховання як наслідок загально-визнаного положення, що організоване виховання дітей віком від 3 до 6 років – необхідна умова їхнього подальшого всебічного розвитку. 2. Загальна доступність середньої освіти. 3. Розширення освіти, що ґрунтується на середній школі, широкий розвиток різноманітних форм післясередньої приватної освіти: професійних училищ, спеціальних професійних шкіл та коледжів, технікумів, курсів. 4. Доступність вищої освіти, що визначила багато які риси сучасної вищої школи. Ця тенденція доводить життєву необхідність існування приватного сектора в національних системах освіти, бо виникла необхідність вирішити проблему за-

доволення запитів у галузі вищої освіти досить великої частини населення. Один із шляхів вирішення цієї проблеми – створення так званих відкритих вищих навчальних закладів, які б організовувалися на позабюджетні кошти при вищих навчальних закладах, подібно до досвіду британського чи японського відкритого університету, в яких люди оволодівають знаннями для розширення свого загального і професійного світогляду. 5. Розвиток системи освіти дорослих. Зміни в економічному, соціальному і культурному житті країни примушують людей невинно підвищувати свою кваліфікацію, нерідко частково або повністю змінювати свій фах. У зв'язку з цим освіта дорослих починає втрачати свої до певної міри компенсаційні якості і перетворюється в одну з ланок системи неперервної освіти, що охоплює як школи, коледжі, так і приватні вищі навчальні заклади, і вільні університети.

Сучасна соціологія освіти виходить з того факту, що освітянська сфера життєдіяльності суспільства тісно пов'язана зі всіма іншими сферами – економікою, політикою, культурою тощо. Глибоке розуміння взаємозв'язку між вищою школою і соціальними змінами змушує сьогодні вирішувати інтегроване завдання складання концептуальної карти нових підходів до прогнозу і розробки на її основі типології та методику планування освіти. Розробки ведуться Міжнародним інститутом планування освіти ЮНЕСКО та іншими установами. Серед інновацій можна зазначити такі тези: вища школа як об'єкт соціологічних досліджень; планування розподілу освіти (регіональної, соціальної, етнічної, демографічної); кількісний, якісний і змістовний аспекти в освітніх прогнозах; планування освіти на регіональному рівні; потреба у плануванні освіти на теоретичному, соціальному і операційному рівнях; науково-аналітична якість освітніх прогнозів; дистрибуція освіти; запровадження оцінки освітніх планів, нарешті, нові вимоги до підготовки плановиків і диференціювання функцій у сфері освітнього прогнозу і планування.

Базові положення сучасної соціології освіти, що набули свого розвитку у контексті реформування системи освіти в Україні, дозволяють стверджувати, що основним напрямом зміни вищих навчальних закладів має стати підпорядкування всіх видів їхньої діяльності головному завданню: навчати не тільки нових знань, а й способів їх самостійного усвідомлення й відповідно будувати процес викладання як систему, що створює умови для самоорганізації і саморозвитку особистості студента. Особливу роль при цьому відіграє система управління освітою. Соціологічний аналіз проблем управління освітою стає все більш значущим у зв'язку з ускладненням системи освіти та її взаємозв'язків з іншими соціальними інститутами.

Як основні умови ефективного управління можна виділити узагальнення практики успішного менеджменту; визначення співвідношення

загального й особливого в управлінні; знаходження оптимального ступеня спадкоємності між старим і новим в управлінні; аналіз закономірностей еволюції управлінських підходів в умовах зародження і розвитку нових форм і інститутів освітньої системи. Розуміння сучасних управлінських проблем освіти неможливе без глибокого усвідомлення і врахування феномена становлення нової соціально-економічної системи в нашій країні.

Існують декілька системних аспектів освітнього менеджменту, що формуються, які насамперед повинні дістати оцінку як передумови впровадження найефективніших управлінських підходів.

1. Оцінка специфіки зовнішнього середовища менеджменту приватних навчальних закладів. Сьогодні це – жорстке, агресивне, непередбачуване середовище. Звідси випливає необхідність побудови чіткої управлінської вертикалі.

2. Вибір та ідентифікація освітніх технологій. Інформаційні, гнучкі, інтенсивні технології навчання потребують децентралізованого, адаптивного менеджменту, що суперечить умовам жорсткої субординації як способу виживання. Баланс між жорсткістю і адаптивністю найважче знаходити в умовах якісного збагачення освітнього процесу, і сьогодні ця проблема ще не здобула свого задовільного розв'язання.

3. Конструювання управлінської структури. Фінанси, маркетинг, інвестиції – нові аспекти освітньої діяльності – зараз у стихійному порядку ставляться перед існуючими підрозділами і органами управління внз. Таке розв'язання проблеми буде дедалі більше зіштовхуватися з недостатнім професіоналізмом і неможливістю чіткого поділу зон відповідальності.

4. Проблема комунікацій. Спостережуваний сьогодні переважний розвиток вертикальних комунікацій ускладнює одержання вірогідної інформації, обмежує можливості самокоординації та адаптації, що диктує необхідність формування горизонтальних комунікацій та їхнє організаційне оформлення.

5. Особливості управління персоналом. Перехід у вищих навчальних закладах від переважного сумісництва до переважно “штатного” кадрового забезпечення навчального процесу дає можливість досягти необхідної стабільності, відповідальності, виконавської дисципліни. Тим часом вищі навчальні заклади втрачають одну із своїх переваг – гнучкість кадрової політики і орієнтацію на найкваліфікованіших фахівців.

6. Вибір стратегії. Тут можливі орієнтація на виживання, на формування і освоєння ринкової ніші, стратегія росту і експансії.

Урахування перелічених чинників в організації навчального процесу внз дає можливість піддати аналізу безліч глибинних елементів і процесів, що раніше залишалися поза увагою дослідників, а саме: проблеми розвитку (саморозвитку) особистості й індивідуалізації навчання, питання структурної реорганізації навчального процесу внз, його

фінансування та ін., які виступають ключовими в рамках соціології освіти на сучасному етапі.

Навчальний процес будь-якого вищого навчального закладу має ґрунтуватися на чіткому розумінні того, яким повинен бути кінцевий продукт навчання. Інакше кажучи, необхідно створення кваліфікаційних характеристик спеціальностей і критеріїв оцінки знань молодих фахівців, серед яких можна назвати професіоналізм, універсальні якості ділової людини, гуманістичне мислення і поведінку.

Дослідники проблем вищої освіти дійшли висновку про необхідність запровадження особистісно-орієнтованого підходу до навчання, який дає можливість вивчити особистість студента "зсередини", ґрунтуючись на його потребах, можливостях, світовідчужуваннях і здібностях [1, с. 8-17].

Слід враховувати, що в приватних вищих навчальних закладах реалізація такого підходу має свою специфіку. Завдяки додержанню концепції особистісно-орієнтованого навчання тут може бути вирішено завдання зміцнення компонентних зв'язків усередині структури навчального процесу.

Аналіз сучасного стану освітніх установ за допомогою методів соціології освіти демонструє, що і в державних, і в приватних вищих навчальних закладах навчальний процес має два основних аспекти: 1) навчання як системна, цілеспрямована діяльність кафедр (що припускає передачу студентам наукових, професійних знань і формування певних особистісних якостей, необхідних для успішної адаптації молодого фахівця в соціумі); 2) процес навчання як навчальна діяльність студентів.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання стає концептуальним принципом організації навчального процесу в приватній вищій школі. Основними напрямками цієї діяльності є такі: 1. Модернізація, тобто приведення навчального процесу приватних ВНЗ у відповідність до найбільш сучасних вимог, які пред'являють до нього держава і суспільство. 2. Універсалізація процесу навчання, тобто додержання універсальних (світових) стандартів, що існують у приватних навчальних закладах усього світу.

Система освіти в будь-якій державі покликана забезпечувати відтворення існуючих суспільних відносин [2, с. 29]. Тому у період реформування системи освіти оптимізація навчального процесу стає необхідною умовою функціонування приватної вищої школи.

Поряд з цим, реформування системи освіти на сучасному етапі повинно спиратися на практичну спрямованість навчання та гуманітаризацію навчального процесу. Остання передбачає запровадження ідей гуманізації на всіх рівнях навчальної діяльності. Поняття гуманізації в даному випадку не обмежується лише гуманітаризацією навчальних дисциплін, а розуміє формування гуманістичних міжособистісних відносин між усіма учасниками навчального процесу. До основних напрямків

розвитку системи освіти можна також віднести інтенсифікацію навчального процесу та індивідуалізацію навчання.

Сьогодні ситуація значних змін на соціальному просторі детермінує той факт, що в усіх вищих навчальних закладах незалежно від способу їхнього фінансування в навчальному процесі успішно використовуються як традиційні форми організації навчання (лекції, лабораторні, семінарські, практичні, індивідуальні заняття, консультації тощо), так і принципово нові (читання авторських курсів, опорне викладання, майстер-класи, проведення рольових ділових ігор і багато ін.). Останні побачили світ у зв'язку з необхідністю оптимізації, інтенсифікації, демократизації навчального процесу.

Вище вже підкреслювалось, що теоретичні засади соціології освіти спирають на той факт, що сучасний фахівець має бути спеціалістом широкого профілю із доброю професійною та гуманітарною підготовкою. Тому дуже важливо, щоб його духовний світ формувался всією системою суспільних цінностей, які проголошені в багатьох міжнародних документах, у програмних документах ООН. Інтеграція України в європейське співтовариство передбачає, зокрема, що в молодих людях має виховуватися таке ставлення один до одного і до навколишнього світу, в якому дістають відтворення повага до життя, людської особистості, її гідності і правам, відмовлення від насильства та запобігання йому; визнання рівності у правах чоловіків і жінок; визнання права кожного на свободу слова, думок і інформації, відданість принципам демократії, свободи, справедливості, солідарності, толерантності, плюралізму, відкритості до інноваційних точок зору, розуміння і визнання різниці між людьми в культурі, нравах і звичаях, у переконаннях і віруваннях, як між народами, так і між етнічними, релігійними та іншими групами.

Сучасний вищий навчальний заклад як елемент системи освіти покликаний сформувати нове покоління української інтелігенції, що бере активну участь у розбудові незалежної держави. Тому генеральною метою навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах має стати формування в студентах інтелігентності, що визначається рівнем загальної культури, куди входять як професійна, так і духовна, політична, правова, естетична, екологічна, фізична культура, культура поведінки та побуту. Як було зазначено, розвиток системи освіти має свою національну та регіональну специфіку. Суть механізмів регіонального підходу у формуванні й управлінні системою вищої школи зводиться до використання методів державної скоординованої дії в інтересах розвитку і запровадження нових технологій і досягнень з урахуванням потреб регіону. Ця теза повністю узгоджується з національною програмою «Освіта», в якій зазначається, що демократизація освіти передбачає децентралізацію і регіоналізацію управління системою освіти [3].

Складність існування і функціонування регіонального підходу до

управління освітою багато в чому визначається регіональними характеристиками тих областей, у яких вони розташовані. По-перше, нерідко пропонування регіональних освітніх послуг перевищує попит. Це збільшує ступінь конкурентності серед вищих навчальних закладів різних форм власності, що у свою чергу спричинює структурну трансформацію системи вищої освіти як усієї країни, так і окремих її регіонів (зменшення кількості вищих навчальних закладів, зміна спеціальностей). По-друге, у зв'язку з тривалістю освітнього циклу споживач, яким є студент, змушений споживати освітні послуги упродовж 5 років, а роботодавець має потребу у фахівці певного рівня підготовки вже сьогодні. Тому вищі навчальні заклади не можуть чекати, коли попит на освітні послуги буде пред'явлено, а мусять прогнозувати його, цілеспрямовано формувати з урахуванням регіональних та галузевих потреб.

Сьогодні вже загально визнано, що стан освіти має вирішальне значення для реформування всіх сфер суспільного життя. Реформи політичних та економічних структур потребують формування фахівців нового типу, здатних ефективно працювати в жорстких умовах внутрішньої та міжнародної конкуренції, об'єднувати високу культуру і фундаментальні знання з умінням організувати справу і керувати діяльністю різних ланок влади, виробничих, фінансових та інших систем і структур. Як підтверджує світова практика, сьогодні одним із найважливіших показників розвитку країни є підготовка і наявність достатньої кількості професіоналів, серед яких найвищий попит на управлінців, правознавців, економістів, здатних працювати на рівні вимог ХХІ ст. Вирішення означених проблем безпосередньо пов'язано з подальшим розвитком такої галузі науки, як соціологія освіти, яка поєднує в собі теоретико-методологічні основи аналізу базових елементів освітньої системи.

Список літератури:

1. Коссов Б.Б., Сергеев О.Л., Татур Ю.Г. и др. Концепция высшего образования / Концепт. вопр. высш. образования. – М., 1991. – С. 8-17.
2. Саймон Б. Общество и образование. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. В.Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1989. – С. 29.
3. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") // Освіта. – 1993. – № 44-46.

Надійшла до редколегії 01.10.2000